

ינון פליישמן

איש הספר והמגילות

מלמד התינוקות

העולה ויורד בסולם שבין שמים לארץ

המהלך בהיכלות שיש שנפל בחיית הברזל

אלחנן יונס

השה העקוד בחייו

נכווה מדמעות המלאכים

דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו

עוקד והנעקד

על המלחמה בין הגותו של הרב קוק לשירתו של וילפרד אוון

שירה שינזון

'כשיש מלחמה גדולה בעולם מתעורר כח משיח. עת הזמיר הגיע, זמיר עריצים, הרשעים נכחדים מן העולם והעולם מתבסס, וקול התור נשמע בארצנו'.¹

כך מתחיל 'אורות המלחמה', המצוי בתוך 'אורות', אוסף מכתביו של הרב קוק שמתפקד כספר יסוד ברבים מן המוסדות הדתיים לאומיים.² כתביו של הרב קוק ודרכו משפיעים עמוקות על הציבור הציוני-דתי עד שבמקרים רבים הם גוזרים באופן בלתי-נמנע דרכי מחשבה וניתוח המציאות. 'אורות המלחמה', ואפילו הכותרת לבדה, יחד עם עורכי הרב קוק, מפרשיו וממשיכיו, הטביעו תבניות חשיבה בכל הנוגע למלחמות שמדינת ישראל נתונה בהן מאז הקמתה.

אנו נתונים כעת במלחמה שתחילתה באויב שהשחית את צלם האלוהים שבו ללא היכר ובאכזריות נוראה, וסופה לא נראה באופק. ברצוני להציע קול נוסף לשאלה כיצד עלינו לעסוק במלחמה תוך שאנו נתונים בה בפועל. לשם כך אשווה בין גישתו של הרב קוק למלחמה לבין גישתו של וילפרד אוון, משורר בריטי בן תקופתו. הן הרב קוק והן אוון כתבו את יצירותיהם סביב מלחמת העולם הראשונה, ושניהם לא חוו את מלחמת העולם השנייה. לעומת זאת, בעוד הרב קוק לא נטל חלק פעיל במלחמת העולם הראשונה, וילפרד אוון נהרג כקצין בצבא הוד מלכותו כשבוע לפני תום מלחמה, לאחר שכבר נפצע והחלים במהלכה. נתונים אלה בלבד די בהם כדי להוסיף עניין לעיון המשווה בין גישותיהם, אולם מה שהופך את העיון למתבקש במיוחד הוא העיסוק של השניים בעקידת יצחק, שאותה משווה אוון למלחמת העולם הראשונה כפי שאראה בהמשך. אני סבורה כי העיון יוכל להוביל לתובנות בנוגע לאופן שבו ניתן וראוי לעסוק במלחמה, הן כאשר נמצאים בעין הסערה והן מבחוץ.

כאשר אנו באים לברר את עמדתו של הרב קוק בנוגע למלחמה אנו נתקלים בשתי בעיות מרכזיות: הראשונה היא הגותו הפורה של הרב קוק שמילאה גיליונות רבים, דבר המאפשר לכל אחד לברור בקפדנות ציטוטים המתאימים לעמדותיו-הוא ולייחסם לרב קוק; הבעיה

1 הראי"ה קוק אורות המלחמה א'.

2 'אורות המלחמה' הוא אנתולוגיה שנאספה ונערכה מכתביו של הרב קוק ובייחוד 'שמונה קבצים'.

השנייה, הנובעת במידת מה מהראשונה, היא שכתביו נערכו ופורסמו על ידי אישים שונים עם מגמות אידיאולוגיות שונות, כאשר כל צד בטוח בלהט כי הוא שהבין לאשורה את תורת הרב.³

אלי הולצר בספרו 'חרב פיפיות בידם' עומד על הבחנה מעניינת: כאשר הרב קוק משבח את המלחמה הוא עושה זאת בהקשר להשתתפותן של אומות העולם בה, לא של ישראל.⁴ במהלך המלחמה מוציאות האומות מן הכוח אל הפועל את אופיין הייחודי, תהליך שמסייע לברר את אותן תכונות ולהכשיר את הקרקע להגשמתה של תכונת ישראל הכוללת וההרמונית:

כל העמים מתפתחים, ויוצאים אל הפועל על ידי תנועותיהם הטבעיות. המלחמות מעמידות את הערך המיוחד של כל עם, עד שמתבלטת צורתו ויוצאת אל הפועל בהגמרה בכל פרטי עמקיה. ישראל הוא האספקלריא הכללית של כל העולם, וכל זמן שיש עם בעולם, שלא יצא אל הפועל הגמור בכל תכסיו, יש כהות לעומת זה באור הספוג של כנסת ישראל. על כן בכל זמן שמלכיות מתגרות זו בזו יוצאים אל הפועל ציורים מיוחדים להשלמתם של העמים, וממילא יולד כח השלמה בכנסת ישראל והיא מצפה לרגלו של משיח שיבא ויופיע במהרה בימינו.⁵

עם ישראל אינו חלק מהעימות, אלא 'עומד על הקווים' בזמן שהוא מתרחש עד שתכשר השעה להיכנס למגרש ולשחק משחק אחר לגמרי. המלחמה היא תופעה הכרחית ואף רצויה, כל עוד עם ישראל אינו חלק ממנה. עם ישראל, בניגוד חריף, צריך להגיע למימוש עצמיותו באמצעים טהורים הרבה יותר:

עזבנו את הפוליטיקה העולמית מאונס שיש בו רצון פנימי, עד אשר תבא עת מאושרה, שיהיה אפשר לנהל ממלכה בלא רשעה וברבריות; זהו הזמן שאנו מקוים. מובן הדבר, שכדי להגשימו אנו צריכים להתעורר בכוחותינו כולם, להשתמש בכל האמצעים שהזמן מביא: הכל יד אל בורא כל עולמים מנהלת. אבל האיחור הוא איחור מוכרח, בחלה נפשנו בחטאים האיומים של הנהגת ממלכה בעת רעה. והנה הגיע הזמן, קרוב מאד, העולם יתבסס ואנו נוכל כבר להכין עצמנו, כי לנו כבר אפשר יהיה לנהל ממלכתנו על יסודות הטוב, החכמה, היושר וההארה האלהית הברורה. יעקב שלח לעשו את הפורפירא: "יעבר נא אדוני לפני עבדו", אין הדבר כדאי ליעקב לעסוק בממלכה, בעת שהיא צריכה להיות דמים מלאה, בעת שתובעת כשרון של רשעה.

3 אציין כי בעיני הלהט סביב שאלת אמונותיו של הרב קוק נובע במידה רבה מתחושת המחויבות הבלתי מעוררת להשקפתו, דבר המכריח יישוב של אמונותיהם של האנשים המחויבים להשקפה זו עם ההשקפה עצמה; אולם בשעה שקוראים את הרב קוק כהוגה תורני דגול בלי עול המחויבות המוחלטת, ניתן לנסות, לכל הפחות, לכוון להבין את עמדותיו האוטנטיות.

4 א' הולצר, חרב פיפיות בידם: אקטיביזם צבאי בהגותה של הציונות הדתית, ירושלים ורמת גן תשס"ט, עמ' 79-88. בן פזי מפתח עיון זה ביותר עד כדי אבחון השפעתו של הרצ"ה קוק על התפתחות תורתו של הרב קוק בנושא זה בקרב הציבור, שקצרה היריעה לדון בו במאמר זה. למעוניינים (ח' בן-פזי, תיאולוגיה של המלחמה: היחס למלחמה ולמלחמתיות בחוגי הרצ"ה, מורשת ישראל 14 (2017) עמ' 227-255.

5 הראי"ה קוק (לעיל הערה 1), ו'.

אם ניתן לעצמנו להרחיק לכת, נוכל לומר שהרב קוק מחלק כאן חלוקה דומה לזו של רבי יהודה הלוי, המוסיף לרשימת דרגות הבריאה 'דומם, צומח, חי, מדבר' את הדרגה 'נביא'. בראייתו של הרב קוק, עם ישראל אינו אמור להילחם אלא להיות השלב הבא באבולוציה ההיסטורית-אנושית, לאחר שכל העמים האחרים יוציאו מהכוח אל הפועל את כוחותיהם המיוחדים באמצעות המלחמה - שלב שאוסף את שברי המלחמה ויוצר מהם את הפסיפס האנושי האולטימטיבי, פורטרט חובק כל של העולם והאנושיות ביופיים. אם כן, כאשר הרב קוק מדבר על מלחמה הוא מדבר עליה מנקודת מבט חיזונית - לא רק משום שבאופן אישי הוא לא חווה אותה, לא בשדה הקרב ולא בעורף,⁶ אלא משום שלתפיסתו עם ישראל אינו צריך לקחת חלק במהלך המלחמה כלל. המדרג הוא, אם תרצו, 'דומם, צומח, חי, נלחם, לא-נלחם'. תפקידו של עם ישראל הוא לאסוף את הניצוצות שנוצרים על ידי מלחמותיהן של אומות העולם ולברר מהן את האור.

הבחנה זו מחדדת את ההבדל היסודי בין הגותו של הרב קוק על אודות המלחמה לבין שיריו של אוון: בעוד הרב קוק מביט על המלחמה מבחוץ, הן אישית והן לאומית, אוון מתאר אותה מתוך מעמקי השוחות ממש, באופן המילולי ביותר.⁷

המחשה זו של חוויית מלחמה ממשית ובלתי אמצעית ניתן לראות בבירור בשירו של אוון *Dulce et Decorum Est* שבו הוא מתאר חיילים השבים תשושים מהחזית כאשר הם סופגים מתקפת גז רעיל. אחד החיילים לא הספיק לעטות את מסכת המגן שלו, ואוון מתאר לפרטי פרטים מחרידים את תהליך מותו של החייל. הנושא רגיש מאוד בימים כתיקונם ועל אחת כמה וכמה כעת, ולכן אצטט את סופו של השיר בדילוג על התיאורים המפורטים, אך עם המסר:

[...] If you could hear

My friend, you would not tell with such high zest

To children ardent for some desperate glory,

The old Lie: *Dulce et decorum est*

*Pro patria mori.*⁸

6 בזמן המלחמה שהה הרב קוק בעיקר בשווייץ ובבריטניה, מקומות שבהם לא התרחשה לחימה פעילה.

7 חשוב לציין שאוון לא הגיע למלחמה עם 'אידאולוגיה מוכנה' נגדה, אלא טרם גיוסו התבטא באופן המזכיר מאוד את גישתו של הורטיוס ומצטט:

Anderson D Araujo, 'Jessie Pope, Wilfred Owen, and the politics of "pro patria mori" in World War I poetry', *Media, War & Conflict*, Vol. 7, No. 3 (December 2014), pp. 326, 334, 341.

מומלץ לעיין במאמר על מנת להבין טוב יותר את הדו שיח שמנהל אוון עם מאדירי המלחמה, ובראשם המשוררת ג'סי פופ.

8 Owen, Wilfred (1920). *Poems*. London: Chatto & Windus. p. 15. OCLC 562356585

ראו גם תרגום לעברית: 'ו' אוון, חנה ניר, טוב למות, / Moznaim / מאזנים ע"ה (2001), עמ' 27.

השורה האחרונה, המנוסחת בלטינית, לקוחה מיצירתו של המשורר הרומי הורטיוס,⁹ ותרגומה המילולי הוא 'מתוך וראוי הוא למות למען המולדת'. אם המשפט נשמע מוכר לקורא הישראלי, אין זה מקרה; פרופסור מרדכי גילולה, לדוגמה, סבור כי זהו המשפט שציטט יוסף טרומפלדור בקרב תל חי אשר הפך לאמרת מופת באתוס הישראלי: 'טוב למות בעד ארצנו'.¹⁰ האמרה הלטינית אמנם עתיקה, אבל צוטטה רבות בזמן מלחמת העולם השנייה כביטוי לאצילות ההקרבה של החיילים שנפלו.¹¹ וילפרד אוון, בשירו, טוען שמדובר ב'שקר ישן'. אך יש לשים לב; גם אם היה פציפיסט, אוון לא סירב להילחם. הוא שירת בצבא הבריטי ואף נפצע, ולאחר מכן נהרג כמפקד במלחמה. בעיני אי אפשר לקחת את המשפט האחרון בשיר לבדו, ולפטור את עצמו מהתמודדות עם אוון בכך שהוא אנטי-פטריוט ופציפיסט. המשפט האחרון הוא חלק ממהלך השיר הכולל: עייפות הלוחמים, מותו הנורא של חייל בשל כך, וסיום באמירה: לו הייתם שם, חוזים בסבל ובייסורים שבהם מת החייל, לא הייתם נואמים במליציות בפני צעירים שוחרי תהילה על כך שמתוך וראוי הוא למות למען המולדת. אוון מתמקד לא בחיילים המתגייסים, אלא באופן שבו סוכני תרבות מאדירים את המלחמה וליתר דיוק, את המוות במלחמה. לא - אומר אוון - לא מתוך וראוי הוא. הקריאה לאמירה 'שקר ישן' אין משמעה בהכרח שרע למות למען המולדת, או אפילו שלא צריך למות למען המולדת כאשר הדבר נדרש, אלא שזה לא זה מתוך. ה'שקר הישן', כפי שקורא לו אוון, משמש ככלי ציני לגיוס צעירים שישמשו כבשר תותחים.

באופן מעניין, ובהמשך לדיון על האם הלחימה (וכתוצר בלתי נמנע שלה גם המוות) 'מתוקה וראויה', התייחסו הן הרב קוק והן וילפרד אוון לעקידת יצחק שגם היא מעוררת רגשות עזים ומייצרת אתוס של הקרבה. הרב קוק מתייחס לעקידת יצחק כך:

'וישכם אברהם בבוקר'. מנוחת הנפש של הנשמה הקדושה, של האב הקדוש איתן האזרחי, לא נשבתה. שנתו לא נהיתה עליו, מתוך הידיעה הברורה, הבאה לו בדבר ה', ושום רגש של כהות, של רישול ושל דכאות, לא נתערב בהמיית נפשו המטוהרה. שנת ישרים במנוחה ועליזת קודש עברה, וזמן ההשכמה באה כסדרה, ועז ה' המשווה רגליו כאיילות, לרוץ כצבי ולהיות גבור כארי, לעשות רצונו של מקום ב"ה, סמכהו, כי השכים בבוקר... לא בכפיפת קומה ולא בכשלון כח הלך הישיש הקדוש הזה, לקראת העובדה המפליאה הזאת, שהיא ההיפוך מכל ארחות טבע נפשו של האדם, כי אם בקימה, במלוא הקומה ואזירת החיל. כל המשכת הליכתו הייתה תכונת כוח המושך, של מלא האהבה הרוממה העליונה.¹²

לעומת זאת, אוון בשירו *The Parable of the Old Man and the Young* כותב כך:

9 Odes (III.2.13)

10 עיתון 'הארץ', י"ב באדר א' תש"ס, 18 בפברואר 2000, עמ' ב-15.

11 The Poet as Rhetor: A Reading of Wilfred Owen's "Dulce et Decorum Est" Stephen Benz Journal of Modern Literature Vol. 41, No. 3 (Spring 2018), pp. 1-17 (17 pages) Published By: Indiana University Press.

12 הראי"ה קוק, עולת ראייה א, עמ' פו-פז.

So Abram rose, and clave the wood, and went,
 And took the fire with him, and a knife.
 And as they sojourned both of them together,
 Isaac the first-born spake and said, My Father,
 Behold the preparations, fire and iron,
 But where the lamb for this burnt-offering?
 Then Abram bound the youth with belts and straps,
 and builded parapets and trenches there,
 And stretchèd forth the knife to slay his son.
 When lo! an angel called him out of heaven,
 Saying, Lay not thy hand upon the lad,
 Neither do anything to him. Behold,
 A ram, caught in a thicket by its horns;
 Offer the Ram of Pride instead of him.
 But the old man would not so, but slew his son,
 And half the seed of Europe, one by one.¹³

בשירו של אוון מלחמת העולם הראשונה מקבילה לעקידת יצחק, שבה מקריבה אירופה את בניה על המזבח. בניגוד לעקידת יצחק המקראית, בשירו של אוון אברהם מתעלם מקריאתו של המלאך להקריב את איל הגאווה במקום את בנו, וכך שוחט מחצית מצעירי אירופה.

בתחילת המאמר הראיתי כי מבטו של הרב קוק על המלחמה חיצוני וכיהודי הוא אף מקבע עמדה זו מלכתחילה, ואילו של אוון פנימי; אולם כאשר אנחנו מגיעים לעקידת יצחק, על אף העובדה שהרב קוק לא חווה אותה על בשרו, הוא כן רואה בה יסוד פנימי מכונן של היהדות. כיצד, אם כן, יש לקרוא את התייחסותו של הרב קוק, הקורא לתוך פרשת העקידה התעלות עצומה של אברהם בבואו לשחוט את בנו?

השוואה בין דברי הרב קוק לשירו של אוון מעלה כמה נקודות שוני: אצל הרב קוק אברהם מתכוון להקריב את יצחק מתוך רצון לקיים את דבר אלוהים שניתן לו באופן ישיר ומפורש,¹⁴ ואילו אוון לא סיפר כלל מה מניע את אברהם (או כפי שיש לדייק מהניסוח שלו עצמו – אברהם);¹⁵ הרב קוק תיאר את רגשותיו העוצמתיים של אברהם, המלא דבקות ורצון למלא את שליחותו ללא כל קונפליקט בנוגע להקרבת בנו, בעוד אוון לא תיאר את רגשותיו ומחשבותיו

13 W. Owen, *The Parable of the Old Man and the Young* (1918).

14 כמפורש בבבלי, סנהדרין פ"ט ע"ב, הניסוח הארוך והמדורג 'קח נא את בנך [...] יחידך [...] אשר אהבת [...] יצחק' נועד להורות לאברהם בהדרגה את ההוראה המדיקת להקריב את יצחק דווקא.

15 נראה כי השימוש בשמו המקורי של אברהם, טרם שינויו על ידי א-לוהים, נעשה באופן מכוון. רולנד ברטל, לדוגמה, רואה בכך הפשטה של אברהם מהתכונות ה'על אנושיות' של אברהם והפיכתו חזרה לאדם רגיל, ללא חכמה מיוחדת, כזה המתאים להתחיל מלחמה. עיינו:

R. Bartel, *Teaching Wilfred Owen's War Poems and the Bible*, *The English Journal* Vol. 61, No. 1 (Jan., 1972), pp. 36-42.

של אברהם כלל. אברהם אינו מתואר כחושב או מרגיש, רק כפועל, בדומה לאופן שבו הוא מתואר בספר בראשית – אלא שבספר בראשית אברהם נענה לדברי המלאך ונמנע מלשחוט את בנו, ובשירו של אוון הוא שוחט אותו למרות זאת (יחד עם מחצית צעירי אירופה).

דומה שהסיבה לשוני בתוצאה – חייו או מותו של יצחק – טמונה במניע, או חוסר המניע, של אברהם: אצל הרב קוק אברהם מלא רגש התעלות ושמחה. לא התרגשות ושמחה לשחוט את בנו, אלא למלא את מצוותו של אלוהים. אצל אוון מניעיו של אברהם סתומים. הסיבה לשחיטתו של יצחק לא מוזכרת כלל, כביכול אין כל סיבה להקרבה זו. גם רגשותיו של אברהם אינם מתוארים – לא עצב, שמחה, התרגשות, או אֵבל. הוא פועל בקהות חושים שמגיעה יד ביד עם חוסר התכלית של עצם מעשה ההקרבה. לפיכך, כאשר אברהם מקבל 'ביטול משימה' הוא מפסיק מיד את תהליך ההקרבה – לא היה לו כל עניין בהרג בנו, להפך; הסיבה היחידה שבגללה עמד לעשות זאת, ובשמחה רבה, היא הציווי האלוהי. לעומת זאת, אברהם של אוון לא השגיח כלל בדברי המלאך. הציווי העליון מעולם לא היה פקטור בהחלטתו להקריב את יצחק, ולכן גם אין כל ממש מבחינתו בדרישה האלוהית לחדול. דבר זה מאפשר להבין גם את השימוש בשם 'אברם' – אברהם נעדר הקשר לאלוהים, נעדר השליחות, המקריב את בנו באופן סתמי וללא מטרה.

מה אפשר להסיק מהשוני השורשי בין גישותיהם של הרב קוק ווילפרד אוון? ראשית, ישנו הדבר המובן מאליו – מלחמה אינה נראית מבחוץ כפי שהיא נראית מבפנים. בעוד הרב קוק (והוגים נוספים בני התקופה) השתמשו במילים גבוהות ויפות כדי לתאר את המעלות המופשטות של המלחמה, אוון מתאר לפרטי פרטים את זוועותיה ומחמש את המשלב הגבוה כדי להמחיש את המציאות הפרוזאית, הבלתי נסבלת, של השוחות.

יתר על כן, ביקורתו של אוון על נושאי הנאומים המליציים הפורטים על מיתרי ההרואיזם של הנוער במטרה לשלוח אותם לקרב, יכולה להיות מופנית ברמת הפשטה גבוהה יותר גם כלפי הרב קוק: לא זו בלבד שהוא עצמו לא חווה את נוראות המלחמה מכלי ראשון, הוא אף משבח אותה מתוך עמדה שלעולם לא תסתכן בעצמה בהשלכותיה, בדומה לנואמים המגייסים את הנוער בנאומים מליציים על ההוד וההדר שבנפילה בקרב.

עם זאת, יש הבדל בין הרב קוק למגייסי החיילים, והבדל זה הוא מהותי: הרב קוק אומנם מדבר בשבח המלחמה, אבל אינו מכחיש ולו לרגע את נוראותיה. ניהול מלחמה הוא 'חטאים נוראים' ו'כישרון של רשעה'. אמת, היא הכרחית ותוצאותיה חיוניות וטובות, אבל הרב קוק אינו מנהל או מתחזק אותה, או מזרים אליה תזרים בלתי נגמר של בשר תותחים. הוא עומד מן הצד, צופה באחרים הנלחמים. כמובן, יש מה לבקר בעמדה זו וראוי לעשות זאת, אולם אין בה הציניות המרושעת של נואמי 'מתוק וראוי הוא'.

ננסה להציג, אם כך, את המשותף והמפריד בין הרב קוק לבין וילפרד אוון:

הן הרב קוק והן אוון סוברים כי המלחמה עצמה בפועל היא מעשה שלילי – או כלשונו של הרב קוק, 'כישרון של רשעה'. במקביל, הרב קוק מתאר את המלחמה כצופה מן הצד שאינו

מתיימר לקחת בה חלק או לשכנע אנשים (לכל הפחות יהודים) להצטרף אליה,¹⁶ ואילו אוון מתאר את המלחמה באופן ישיר ובלתי אמצעי כמי שחוה אותה בפועל, באופן מופגן כנגד המשבחים אותה מרחוק.

מטרות המלחמה הן שאלה מעניינת, שכן לא ברור האם הרב קוק טוען שהמטרות שבגינן יוצאות אומות העולם למלחמה מוצדקות או לא; הוא עוסק בתוצאתה ההכרחית בעיניו, במנותק מהשאלה מדוע האומות עצמן, באופן מודע, נלחמות. אוון חווה את המלחמה כחסרת משמעות ותכלית, כפי שהוא מבטא בשירו על עקידת יצחק.

לבסוף, הרב קוק צופה למלחמה תוצאה חיובית – שיקוף האורות השונים של האומות על ידי עם ישראל. אוון פסימי הרבה יותר, ומנבא שקורבנות המלחמה לא ישנו דבר, וכי האומות תמשכנה להילחם זו בזו ולהקריב את צעיריהן.^{17 18}

ומה בנוגע אלינו?

נדמה לי שהמשותף בין הרב קוק לבין אוון הוא שאיש מהם לא שיבח את המלחמה בעודו מעורב בה בפועל. למעשה, לא זו בלבד שהרב קוק לא היה מעורב במלחמה בפועל, הוא טען שעם ישראל לא צריך להיות מעורב במלחמות כאידיאל. כאשר הרב קוק מתייחס למלחמה בהקשר קרוב, ההקשר של עם ישראל, הוא מגלה את דעתו שמדובר בפעולה שהיא בבסיסה רעה וכואבת, גם אם תוצאותיה טובות ומקדמות את העולם.

אוון אף הרחיק לכת ודאג שהמשבחים את המלחמה 'מלמעלה' יתעמתו עם זוועות המלחמה היום-יומיות והממשיות.

אוון סלד מהמלחמה, הרב קוק סלד ממנה בהקשר השתתפותו של עם ישראל בה. אולם המלחמה הנוכחית נכפתה עלינו במחול שמחת תורה שנהפך עלינו להספד. אחיותינו ואחינו נתונים למשיסה במנהרות החמאס, חבלי ארץ שלמים מפונים ובווערים בשממתם, וחיילינו ניצבים מול חזיתות רבות של העומדים עלינו לכלותנו. הימנעות גורפת ממלחמה אינה אפשרות ריאלית כרגע.

מה שבידינו, אם כן, כאומנותו הנצחית של העם היהודי, הן המילים. כיצד נדבר על המלחמה כאשר זו מתקיימת לנגד עינינו? מה ישוררו המוזות, אם בכלל, כאשר התותחים רועמים מחוץ לחלוננו?

בעיני, חובה עלינו לוודא שאיננו ניצבים מצידו השני של 'מתוק וראוי הוא'. אם תרצו, השיר מהדהד את אחד מאגדות החורבן המפורסמות:

16 אמנם הרב קוק רואה במלחמה בירור של תכונות האומות המוציא ממנו עולם מואר ומבורר, אולם אין הוא פונה אל אומות העולם במטרה לשכנען להילחם אלא אל עם ישראל, בהגדירו את תפקידו של העם לאחר המלחמה.

17 הדבר נוכח ביותר בשיר שלא דנתי בו לעומק במאמר זה, בשם *strange meeting*. עיינו להרחבה: J. Campbell, *Combat Gnosticism: The Ideology of First World War Poetry Criticism*, *New Literary History*, Vol. 30, No. 1, Poetry & Poetics (Winter 1999), pp. 203-215.

18 הן הרב קוק והן אוון לא חיו כדי לראות את מלחמת העולם השנייה, אולם ניתן להניח שאוון היה רואה בה התגשמות של ציפיותו. מסקן לחשוב מה היה אומר עליה הרב קוק.

ת"ר מעשה בשני כהנים שהיו שניהן שוין ורצין ועולין בכבש קדם אחד מהן לתוך ארבע אמות של חבירו נטל סכין ותקע לו בלבו עמד רבי צדוק על מעלות האולם ואמר אחינו בית ישראל שמעו הרי הוא אומר כי ימצא חלל באדמה ויצאו זקניך ושופטיך אנו על מי להביא עגלה ערופה על העיר או על העזרות געו כל העם בבכיה בא אביו של תינוק ומצאו כשהוא מפרפר אמר הרי הוא כפרתכם ועדיין בני מפרפר ולא נטמאה סכין ללמדך שקשה עליהם טהרת כלים יותר משפיכות דמים.¹⁹

ודוק: היה נמצא, מן הסתם, מי שבבוא העת יפסוק האם הסכין טהורה או טמאה, בהתחשב בנסיבות. אבל האינסטינקט הראשוני, התגובה המיידית לסיטואציה המתרחשת מול העיניים, הייתה שונה מהותית בין רבי צדוק לבין אביו של הכוהן. רבי צדוק זועק מיידית על האבסורד של הסיטואציה, העיוות שבה, הכאב שבה.²⁰ אביו של הכוהן פונה באופן מידי לשאלת כשרות הסכין. לא יעלה על הדעת שאב זה לא אהב את בנו ולא הצטער על מותו, אבל בכל זאת הרפלקס שלו התמקד בהלכה העיונית, בתיאוריה, עד כדי כך שכאשר ראה שבנו עדיין מפרפר הודיע לכולם שהסכין טהורה היא.

אוון, בדומה לרבי צדוק, עומד וזועק ומוודא שלא נסיט את מבטנו מהמציאות הנוראה אל הספרים הקרים. ודומני, כעומדת על כתפי ענקים, שהזעקה הזאת צריכה להישמע גם היום, מסוף העולם ועד סופו.

19 בבלי, יומא כג ע"א.

20 דוגמה ליישום גישתו של רבי צדוק בימינו ניתן לראות בתגובתו של הרב יעקב מדין בשיעור כללי במסכת גיטין, שבה ניתן לצפות בקישור:

<https://www.facebook.com/watch/?v=2109376409108645>.